

факторов, устанавливая истинность фактов быстро и дешево. Однако надо понимать, что главной задачей должна оставаться не упрощение судебных процедур, а, в первую очередь, эффективная защита прав участников уголовного судопроизводства. Если и говорить о применении искусственного интеллекта в отправлении правосудия по уголовным делам, то необходимо обозначить ряд элементарных обязательных:

- приоритет за решением профессионального судьи – возможность отказаться от решения, предлагаемого системой искусственного интеллекта;
- приоритет за непосредственным обращением к суду – возможность обратиться в суд лично без использования искусственного интеллекта;
- оспариваемость решения, принятого системой искусственного интеллекта – возможность участника уголовного судопроизводства обжаловать принятое системой решение, затрагивающее его права и законные интересы.

Список использованной литературы

1. Beijing Internet Court Year 1: Inside China's Internet Court Series – 05. – Available from: <https://www.chinajusticeobserver.com/a/beijing-internet-courts-first-year-at-a-glance>. – Date of access: 04.25.2022.
2. Minister Carmen Lucia announces the launch of Project Victor, artificial intelligence. Artificial intelligence will speed up the consideration of cases in the Supreme Court. – Available from: <https://stf.jusbrasil.com.br/noticias/620175789/ministra-carmen-lucia-anuncia-inicio-de-funcionamento-do-projeto-victor-de-inteligencia-artificial>. – Date of access: 25.04. 2022.
3. De Sanctis, F. (2021). Artificial intelligence and innovation in Brazilian justice. *International Annals of Criminology*. – 59(1), 1-10. doi:10.1017/cri.2021.4.
4. CNJ. The judicial system is gaining flexibility with the use of artificial intelligence. Published on 03.04.2019. – Available from: <https://www.cnj.jus.br/noticias/cnj/88698-judiciario-ganha-agilidade-com-uso-de-inteligencia-artificial>. – Date of access: 25.04. 2022.
5. Economou, N., & Hedin, B. (2020). Legal Systems at a Crossroads: Justice in the Age of Artificial Intelligence. In A. Naqvi & J. Munoz (Eds.), *Handbook of Artificial Intelligence and Robotic Process Automation: Policy and Government Applications* (pp. 119-128). Anthem Press.

УДК 343.131

В. В. Пятрова

(Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск)

САЦЫЯЛЬНА-ПСІХАЛАГІЧНАЯ НАСЫЧАНАСЦЬ КРЫМІНАЛЬНАГА ПРАВАСУДДЗЯ З УДЗЕЛАМ НЕПАЎНАЛЕТНІХ

Артыкул прысвечаны сацыяльнай насычанасці правасуддзя з удзелам непаўналетніх. Аўтар звяртае ўвагу на неабходнасць падрыхтоўкі спецыяльнай справаздачы аб сацыяльным абследаванні і ўскладанні функцыі яе падрыхтоўкі на спецыялізаваныя органы дзяржавы. Таксама адзначаецца важнасць псіхалагічнай дапамогі падчас вядзення па справах непаўналетніх. У артыкуле становіцца ацэньваецца заканадаўчае замацаванне дружэлюбных дзеяў пакояў для допыту. Указваецца на важнасць спецыяльнай падрыхтоўкі следчых і суддзяў для допыту непаўналетніх абвінавчаных і падазраваных.

Неабходнасць абароны дзяцінства – аб'ектыўная ўмова развіцця любога грамадства. Важна стварыць ўмовы для развіцця асобы кожнага дзіцяці, незалежна ад жыццёвай сітуацыі, у якой ён ці яна апынуліся. Асабліва востра пытанне аб

сацыяльным дабрабыце стаіць пры вытворчасці па матэрыялах і крымінальнай справе, калі разглядаецца пытанне аб прыцягненні да крымінальнай адказнасці.

Прынцып найлепшага забеспячэння інтарэсаў дзіцяці складае аснову прававога статусу непаўналетняга ў адпаведнасці з арт.3 Канвенцыі ААН 1989 г. аб правах дзіцяці, у адпаведнасці з якой ва ўсіх дзеяннях у адносінах да дзяцей, незалежна ад таго, прадпрымаюцца яны дзяржаўнымі або прыватнымі ўстановамі, якія займаюцца пытаннямі сацыяльнага забеспячэння, судамі, адміністрацыйнымі або заканадаўчымі органамі, першачарговая ўвага надаецца найлепшаму забеспячэнню інтарэсаў дзіцяці.

Сацыяльная насычанасць правасуддзя па справах з удзелам непаўналетніх з'явілася з развіццём ювенальнай юстыцыі як сістэмы барацьбы з падлеткавай злачыннасцю. Сутнасць гэтага прынцыпу – у шырокім выкарыстанні ў крымінальным працэсе па справах непаўналетніх неюрдычных спецыяльных ведаў і акцэнт на вывучэнні сацыяльных умоў жыцця непаўналетніх, якія здзейснілі правапарушэнне.

У межах ювенальнай юстыцыі адбываецца сацыяльнае насычэнне ўсяго юрыдычнага працэсу дадзенымі з неюрдычных крыніц. Размова ідзе не толькі аб прыцягненні да ўдзелу ў працэсе экспертаў ці спецыялістаў, але і аб выкарыстанні ў рамках ювенальнай юстыцыі дадзеных, атрыманых ад дапаможных службаў. Выкарыстанне такіх дадзеных – адна з галоўных асаблівасцяў крымінальнага працэсу ў «класічным» правасуддзі па справах непаўналетніх.

Так, п. 16.1 Мінімальнага стандартнага правілаў ААН, якія тычацца адпраўлення правасуддзя ў адносінах да непаўналетніх ад 29 лістапада 1985 года (далей – Пекінскія правілы), патрабуе, каб ва ўсіх выпадках, за выключэннем дробных правапарушэнняў, да вынясення кампетэнтным органам улады канчатковага рашэння, якое папярэднічае прыговору, неабходна старанна вывучыць асяроддзе і ўмовы, у якіх жыве непаўналетні, або абставіны, пры якіх было ўчынена правапарушэнне, з тым, каб садзейнічаць вынясенню кампетэнтным органам улады разумнага судовага рашэння па справе.

Заканадаўства Рэспублікі Беларусь таксама прытрымліваецца неабходнасці даследавання ўмоў жыцця і выхавання непаўналетняга (ч.2 арт.89 Крымінальна-працэсуальнага кодэкса Рэспублікі Беларусь (далей – КПК).

Разам з тым сацыяльная насычанасць ювенальнай юстыцыі вызначаецца не толькі дадатковымі абставінамі прадмета даказвання, але і прыцягненнем розных сацыяльных службаў. Звычайна гэта работа ажыццяўляецца на аснове спецыялізацыі, і рэалізуецца ў выглядзе падрыхтоўкі дакладаў аб выніках сацыяльнага абследавання.

Адным з прыкладаў рэалізацыі функцыі сацыяльнага абследавання якую выконваюць работнікі суда з'яўляецца ювенальная сістэма Польшчы. У гэтай краіне абавязак па збіранні падобных звестак ускладзены на службовую асобу пры сямейным судзе – судовага (сямейнага) куратара. Складанае ім для суда заключэння па зместу ўключае: апісанне паводзін і ўмоў выхавання, стан здароўя, паспяховасць у школе або поспехі на працы, як непаўналетні праводзіць вольны час, кантакты з аднагодкамі і іншымі асобамі, якія могуць аказаць уздзеянне на яго выхаванне; інфармацыя аб членах сям'і і адносінах бацькоў (законных прадстаўнікоў), спосабах выхавання ў сям'і і канфліктах наяўных у сям'і. Указваюцца інфармацыя аб матэрыяльных і бытавых умовах сям'і непаўналетняга, а таксама сацыяльных паталогіяў у сям'і (пры іх наяўнасці).

Сацыяльная насычанасць правасуддзя па справах непаўналетніх можа выражацца не толькі ў правядзенні сацыяльнага абследавання ў адносінах да непаўналетніх, але і аказанні псіхалагічнай падтрымкі непаўналетняму пры адпраўленні правасуддзя.

У цяперашні час крымінальна-працэсуальны закон Рэспублікі Беларусь прадугледжвае прысутнасць педагога (псіхолога) пры вытворчасці допыту непаўналетніх падазронага, абвінавачанага, пацярпелага і сведкі (арт. 221, 332, 435 КПК).

Канцэптуальным з'яўляецца той факт, што ў адрозненне ад крымінальна-працэсуальных законаў іншых краін СНД згодна з айчынным – педагог (псіхолаг) нададзены статусам спецыяліста (ч.1 арт.62). А гэта азначае, што яго задача – удзельнічаць у вытворчасці следчых і іншых працэсуальных дзеянняў, выкарыстоўваючы спецыяльныя веды, навыкі і навукова-тэхнічныя сродкі для выяўлення, замацавання і канфіскацыі доказаў.

Такім чынам, нельга не адзначыць, што сёння закон не выключае магчымасць удзелу педагога ці псіхолага пры вытворчасці не толькі допыту, але і іншых працэсуальных дзеянняў, асабліва звязаных з атрыманнем паказанняў, такіх як вочная стаўка ці праверка паказанняў на месцы. Па рашэнні суда ён можа ўдзельнічаць і ў судовым разглядзе крымінальнай справы (арт. 299, 332 КПК).

У Рэспубліцы Беларусь створана сістэма прыцягнення педагога (псіхолага) для ўдзелу ў працэсе, прадугледжаная Пастановай Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 24 кастрычніка 2001 г. №1533. Гэтай пастановай зацверджана Палажэнне аб парадку прыцягнення педагога (псіхолага) для ўдзелу ў крымінальным працэсе. Педагог (псіхолаг) можа ўдзельнічаць у крымінальным працэсе згодна з зацверджаным графікам у любы час сутак.

Норма п. 2 названага Палажэння трактуе больш шырока мэту ўдзелу педагога (псіхолага) – устанавленне псіхалагічнага кантакту, атмасферы даверу, захаванне правоў і законных інтарэсаў непаўналетніх удзельнікаў крымінальнага працэсу. Шырокае разуменне мэт не спрыяе аднастайнай правапрымяняльнай практыцы і адрозніваецца неадназначным навуковым асэнсаваннем [1].

Вельмі спрэчным з'яўляецца прапанаванае ў юрыдычнай літаратуры меркаванне аб задачах гэтага ўдзельніка як забеспячэнне правоў і законных інтарэсаў дапытанага. Так, некаторыя вучоныя разглядаюць педагога (псіхолага) як гарантыю абароны ад нетактычных з выхаваўчага пункту гледжання паводзінаў службовай асобы [2], як важны сродак забеспячэння правоў і законных інтарэсаў непаўналетніх [3, с.11].

Аднак забеспячэннем абароны правоў непаўналетніх у ходзе вытворчасці па справе ў першую чаргу задача законных прадстаўнікоў непаўналетняга, а таксама абаронцы. Пекінскія правілы гавораць толькі аб адвакаце і бацьках або апякунах, або іншых давераных асоб як аб асобах, якія аказваюць падтрымку непаўналетняму абвінавачанаму або падазраванаму. У гэтым сэнсе, хоць міжнародныя нормы змяшчаюць толькі рэкамендацыі аб удзеле абаронцы, айчыннае заканадаўства змяшчае найвышэйшыя патрабаванні, т.я. згодна з п. 2 арт. 45 КПК ўдзел абаронцы абавязковы, калі падазраваны або абвінавачаны з'яўляюцца непаўналетнімі.

Права бацькоў або апекуна на ўдзел якраз трэба разглядаць як аказанне агульнай псіхалагічнай і эмацыйнай падтрымкі непаўналетняму, як функцыю, якая павінна выконвацца на працягу ўсяго разбору (каментар да п.15 Пекінскіх правілаў).

Ахоўная функцыя павінна выяўляцца ў напрамку зніжэння псіхалагічнай траўматызацыі ўдзелу непаўналетніх у працэсе. У першую чаргу гэта датычыцца пацярпелых і сведкаў. Удзел у вытворчасці следчых дзеянняў прымушае непаўналетняга нанова перажываць учыненае ў адносінах да яго або ўбачанае ім злачынства, што негатыўна адбіваецца на стане яго псіхалагічнага здароўя.

На міжнародным узроўні распрацаваны рэкамендацыі, якія датычацца псіхалагічнай дапамогі непаўналетняму. Так, былі прыняты ў рамках ЭКАСАС ААН Кіруючыя прынцыпы, якія датычацца правасуддзя ў пытаннях, звязаных з удзелам дзяцей-ахвяр і сведак злачынстваў (2005/20 ад 22 ліпеня 2005 года). Норма п. 30 замацоўвае істотныя патрабаванні да сацыяльнай і псіхалагічнай падтрымкі непаўналетніх ахвяр і сведак гвалту: суправаджэнне дзіцяці на ўсім працягу яго ўдзелу ў працэсе адпраўлення правасуддзя; дружалюбныя дзеям тэхналогіі допыту, у тым ліку пакоі для правядзення апытанняў, міждысцыплінарныя службы для дзяцей-ахвяр,

прыстасаванне судовых памяшканняў да ўліку інтарэсаў дзяцей-сведак, устанаўленне перапынкаў у працэсе дачы дзіцем сведкавых паказанняў і іншыя меры.

Сучасныя інавацыйныя тэхналогіі, адзначаныя ў міжнародных актах, патрабуюць змен у прававым рэгуляванні вытворчасці па крымінальнай справе з удзелам гэтага спецыяліста.

Прамае замацаванне нормы, якія прадугледжваюць дужалюбны дзіцяці допыт пры прымяненні відэаканферэнцсувязі, заканадаўчага абмежавання колькасці допытаў непаўналетніх пацярпелых ад цяжкіх гвалтоўных злачынстваў прадугледжаны заканадаўствам многіх дзяржаў.

Варта станоўча ацаніць навілу крымінальна-працэсуальнага закона, што допыт непаўналетніх пацярпелага або сведкі, якія не дасягнулі шаснаццацігадовага ўзросту, па крымінальных справах аб злачынствах супраць асабістай свабоды, гонару і годнасці, жыцця і здароўя, палавой недатыкальнасці або палавой свабоды адбываецца у дужалюбнай дзецям пакоі для допыту. (ч.22 арт.221 КПК) У далейшым закон дазваляе агалосіць паказанні непаўналетняга, калі ёсць у матэрыялах справы гука- і відэазапіс іх паказанняў (п.21 ч.1 арт.333 КПК).

Закон не ўдакладняе правіл допыту непаўналетніх у спецыяльных пакоях. Зыходзячы з практыкі, пры допыце ў спецыяльных пакоях выключаецца візуальны кантакт дапытванага з іншымі асобамі, за выключэннем таго, хто дапытвае. На наш погляд, магчымасць запрашэння прадстаўнікоў бакі абароны можна разглядаць як гарантыю таго, што ў далейшым у суд паказанні не будуць абвергнутыя гэтым бокам.

Калі ў адносінах сведак і ахвяраў злачынстваў на міжнародным узроўні прызнана неабходнасць зніжэння псіхалагічнай траўмы, то пры допыце непаўналетняга падазронага або абвінавачанага аб псіхалагічнай траўме ад учынення злачынства, як правіла, размовы не ідзе, т.я. дапытаны не з'яўляецца пацярпелым. Задачы педагога ці псіхолога імкнуцца ў бок устанаўлення псіхалагічнага кантакту і карэктнага з пункту гледжання псіхалогіі вядзення допыту. Але найлепшым чынам, названым мэтам садзейнічае непасрэдная падрыхтоўка асоб, якія вядуць крымінальны працэс (п. 12.1 Пекінскіх правілаў).

Аднак у выпадку, калі непаўналетні мае псіхічныя расстройствы, трэба да допыту ў абавязковым парадку прыцягваць судовага эксперта-псіхолога. Такім чынам, ён можа якасна ацаніць як здольнасць правільна ўспрымаць абставіны, якія падлягаюць даказванню па справе і даваць аб іх паказанні (ч.2 арт.60 КПК), так і здольнасць непаўналетняга абвінавачанага/падазронага ўдзельнічаць у следчым дзеянні ў цэлым, ажыццяўляць сваю абарону.

Такім чынам, комплексны падыход да сацыяльна-псіхалагічнай насычанасці правосуддзя з удзелам непаўналетніх можа павысіць эфектыўнасць вытворчасці па матэрыялах і крымінальнай справе і забяспечыць прыярытэт праваў асобы.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Дударев, В.А. Педагог и психолог - как специальные субъекты допроса несовершеннолетних / В.А. Дударев // Актуальные вопросы права и государства: материалы междунар. заочной науч.-практ. конф., Новосибирск, 2 июля 2012 г. – Новосибирск: Изд-во «Сибир. ассоц. Консультантов», 2012. – С. 90-97.

2. Скичко, О.Ю. Проблемы охраны прав несовершеннолетних в уголовном процессе / О.Ю. Скичко // Вопросы ювенальной юстиции [Электронный ресурс]. – 2009. – №6. – Режим доступа: <http://juvenjust.org/index.php?showtopic=1352&st=0&#entry7104>. – Дата доступа: 27.04.2022.

3. Калинин, Ю. А. Участие в уголовном судопроизводстве лиц, обладающих специальными познаниями: 12.00.09: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. – М., 1981. – 19 с.